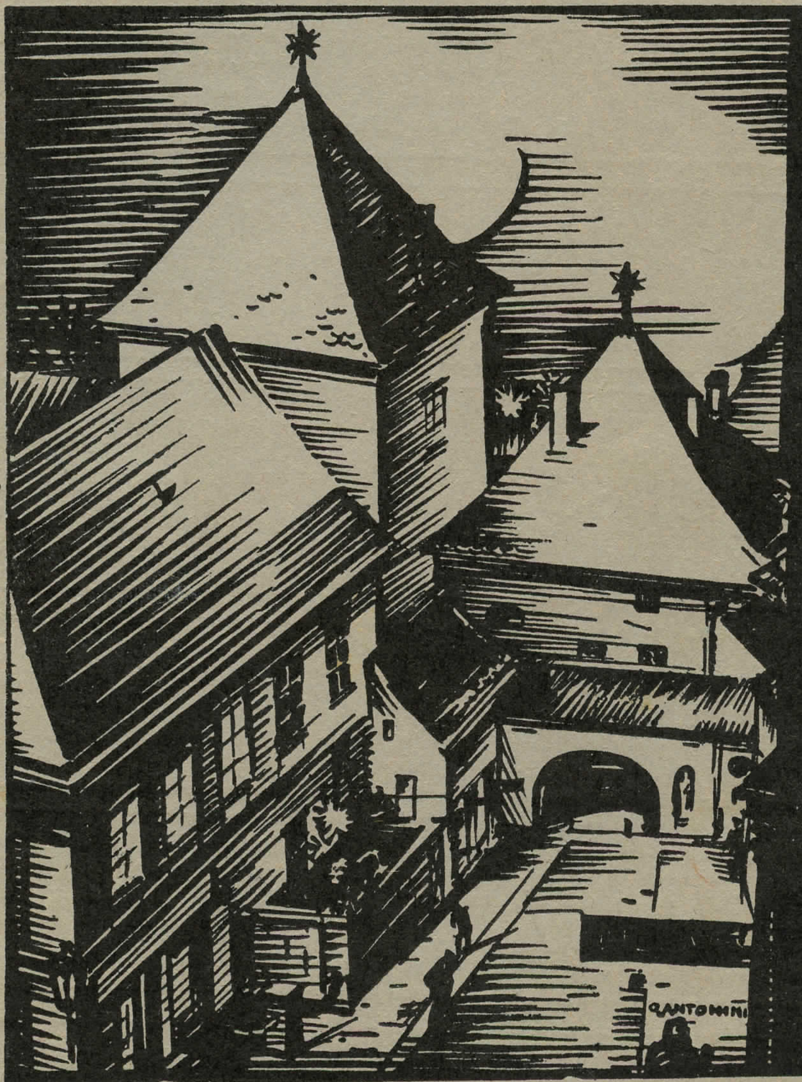
Poštarina plaćena u gotovom

ZAGREB

BROJ 4. TRAVANJ 1940. GOD. VIII.

Izlazi mjesečno. — Cijena godišnje za članove Din 40—, za nečlanove Din 50—. Pojedini brojevi Din 5·—

ZAGREB

REVIJA DRUŠTVA ZAGREBČANA
BROJ 4. GOD. VIII. TRAVANJ 1940.

Prof. dr. Eugen Sladović: (Nastavak)

SREDNJI STALEŽ, NJEGOVO ZNAČENJE, KULTURA I SOCIJALNA VAŽNOST SA STAJALIŠTA KOMUNALNE POLITIKE

Za bolje razumijevanje pojma srednjeg staleža kao socijalne tvorbe iznose se važniji momenti, koji se tiču:

Pojam klase određen je u današnjoj sociologiji s njezinim formalističkim pravcem mnogo konkretnije, nego pojam drugih socioloških strukturnih pojmova.[26]) No uza sve to opstoje mnoge divergencije i kontroverze. To vrijedi naročito obzirom na razlikovanje klase od staleža i obrnuto. Varijabilno određenje obaju osnovnih pojmova diferenciranih društvenih skupina, odnosno podskupina (t. j. staleža i klase) spaja se (K. Bauer-Mengelberg) s Tönnies-ovom oprekom između zajednice i društva, no i pri tome ostaju spojni prelazi iz jednog pojma u drugi.[27])

Terminus »klasa« nije posve određen ni u vulgarnom govoru ni u znanstvenoj terminologiji. Sama riječ »klassa« (lat. classis) potječe etimološki od grčke riječi κλάσις koja prema svom apriornom značenju označuje »poziv«. Historički smatra se da je ta grčka riječ prvi put upotrijebljena u latinskom jeziku prigodom podjele rimskog naroda za Servius Tullius-a[28]) u veći broj skupina, od kojih je svaka skupina sastojala od seniores i juniores. Ta riječ je po svom značenju kao i prema njezinoj prvobitnoj upotrebi podesna za označenje onih velikih društvenih skupina,

[26]) Der Hans Freuyer: Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft. Leipzig—Berlin, 1930, str. 278. i sl.

[27]) Carl Brinkmann: Gesellschaftslehre (Enzyklopädie der Rechts-und Staatswissenschaft. Abteilung Staatswissenschaft. Herausgeber Arthur Spiethoff. XLVIII. Berlin, 1925, str. 34).

[28]) Dr. Franz Bernhöft: Staat und Recht der römischen Königszeit im Verhältnis zu verwandten Rechten. Stuttgart. 1882, str. 146.

kojima ne pripada značaj staleža. Po svom biću klasa ne nastaje prirodnim načinom, nego se stvara umjetno i ako se ne mogu poreći mnogi zajednički i dodirni momenti u životnoj sudbini lica, koja spadaju u istu društvenu klasu. Klasu ne stvara tacite puki momenat zajedničkog života ljudi u naravnoj zajednici, nego svjesno stvoreno osvjedočenje o njihovoj zajedničkoj pripadnosti. Ono što veći broj ljudi povezuje u istu društvenu klasu, unosi se izvana pomoću svjesnoga promišljenog doživljavanja. Društvena klasa ne opstoji doklegod se ne razvije svijest o zajedništvu interesa određenoga većeg broja individuuma. Radi toga govori se o »klasnoj svijesti« i o »klasnom društvu«. Kod svake klase opstoji klasna svijest, dok se jedva može govoriti o klasnoj časti, jer ova odgovara u mnogo većoj mjeri svjesnom doživljavanju klasnog solidariteta.

Pod izrazom »klasa« subsumiralo se pored poziva i pojedinačna skupina izlučena iz određenog mnoštva, koju karakteriziraju korespondentne značajke, a u vulgarnom životu susrećemo taj izraz u vezi s odjeljenjima (školskim godinama) nastavnih zavoda. U širem sociološkom značenju označuje izraz klasa skupinu lica, koja zauzimaju jednaki (sličan) privredni, a po tome i socijalni položaj. U sociološkom smislu upotrebljuje se izraz »klasa« u vezi s klasnom borbom. U novije vrijeme počelo se izraz »klasa« upotrebljavati naročito u Francuskoj za vrijeme velike francuske revolucije, dok je s druge strane shvaćanje Karla Marx-a o klasama i klasnoj borbi vršilo odlučan utjecaj na suvremeno industrijalno radništvo i radnički pokret. »Klase«, koje se međusobno bore u »klasnoj borbi«, nastale su na privrednoj podlozi, a obuhvaćaju skupinu ljudi, koji privredno u nju spadaju.

Izraz »klasa« uzet je prema tome iz rimskoga državnog prava, a označuje pet društvenih skupina podijeljenih prema posjedu, u koje je rimski narod bio podijeljen prema ustavu Servius Tullius-a. Počevši od XVIII. vijeka upotrebljuju taj izraz evropski narodi za označivanje društvenih skupina (staleža) prema zemljišnom posjedu, a u istom smislu upotrebljuje se i za vrijeme velike francuske revolucije. U Njemačkoj počeo se u većoj mjeri upotrebljavati taj izraz pod utjecajem nauke Karla Marx-a. Tako se primjerice danas govori o »radničkom staležu« i o »radničkoj klasi«, dok se s druge strane govori o »srednjem staležu«, ali ne govori o »srednjoj klasi«.

Klasa može međutim predstavljati i posve mehaničku društvenu tvorbu. Tako primjerice učenici određene školske klase ili porezovnici određene klase poreza na tečevinu nijesu na osnovi zajedničkih socijalnih momenata međusobno unutarnje povezani niti među njima opstoje socijalne sličnosti, — dok stalež predstavlja uvijek organički dio narodne

zajednice. U privrednom sociološkom smislu razumijeva Sulzbach[29]) pod klasom svaku zajednicu ukoliko se kooperacija individua, koji joj pripadaju, preformira povodom ekonomskih situacija.

Prema shvaćanju Dr Tönnies-a izrazi »stalež« i »klasa« su sinonimni, a često se upotrebljuju u vulgarnom govoru tako, da se ne prave nikakve posebne razlike među socijalnim pojavama, koje označuju, dok se u znanstvenoj terminologiji odnosni pojmovi razlikuju po tome: »... dass Stände als gemeinschaftliche, Klassen als gesellschaftliche Samtschaften gedacht werden«. Njihova razlika pokazuje se i u tome, što su staleži čvršći (ukočeniji i trajniji, a klase fluidnije i pokretne). Radi toga je stalež u većoj mjeri nasljedan, dok se klasa određuje više prema individualnim faktičnim prilikama i stanjima, koji konkretno mogu također biti jednaki i kroz veći broj generacija, ali se tečajem vremena mogu ipak promijeniti tako, da se pojedini individuumi ili obitelji mogu povodom takvih promjena deklasirati ili socijalno uzdignuti. No s druge strane je stalež utoliko više indentičan s određenom klasom, ukoliko je jače provedena njegova dezintegracija, t. j. ukoliko u sebe poprimi više pokretljivosti.

Prema napomeni Sombart-a[30]) upotrebljuju se izrazi »stalež« i »klasa« gotovo u svim evropskim jezicima sa srodnim značenjem i ako to po njegovom shvaćanju nije svrsishodno obzirom na suvremene socijalne prilike, jer onemogućuje razlikovanje dviju bitno različitih socijalnih tvorba. Po njegovom mišljenju mogu se ove dvije društvene tvorbe najbolje razlikovati tako, da se označe jednim od pomenutih izraza, i to bilo kao stalež, bilo kao klasa već prema opstojećim bitnim značajkama, a pri tome pružaju historička tradicija jezične upotrebe i ispravno značenje tih izraza dostatnu podlogu za njihovu ispravnu upotrebu. — Za to ističe primjerice K. H. Maier, da se pojmovi »stalež« i »klasa« načelno ne isključuju, no pošto se međusobno odnose kao nadređeni i podređeni pojam, označuju se danas tim izrazima različite socijalne pojave i tvorbe. Maier drži, da klase dijele narod u više horizontalnih slojeva, koji su slojevani (položeni) jedan nad drugim, dok staleži prema zvanju presjecaju ove horizontalne slojeve u više vertikalnih skupina, koje se nalaze jedna uz drugu. To pokazuje, da svaki stalež prema zvanju može biti sastavljen od pripadnika različitih klasa (kao primjerice poljodjelstvo od radnika, namještenika, činovnika, veleposjednika i seljaka), ali obrnuto i svaka klasa od pripadnika svakog

[29]) Walter Sulzbach: Die »Klasse« und der Klassenkampf. (Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik. Band 63. Tübingen. 1930, str. 289).

[30]) Werner Sombart: Der moderne Kapitalismus (Zweiter Band, zweiter Halbband. München-Leipzig. 1924, str. 1091): »Stände sind auf Lebensgemeinschaft beruhende, in ein Gemeinwesen organisch eingegliederte Grossverbände; Klassen sind durch gemeinsame Interessen an einem Wirtschaftssystem äusserlich zusammengehaltene, in ein Gemeinwesen mechanisch eingefügte individualistische Grossverbände«.

staleža prema zvanju (kao primjerice srednji stalež od pripadnika seljaka, obrtnika, maloprodavaoca i malih trgovaca, slobodnih intelektualnih zvanja i javnog činovništva, — jer svi spadaju među srednji sloj s malenim prihodima i malom imovinom). — Moglo bi se razliku između klase i staleža prosuđivati prema tome, što se kod klase pojavljuje kao bitno razmimoilaženje unutar socijalnih skupina povodom formiranja novoga društvenog poretka, dok se kod staleža kao bitno manifestira suradnja socijalnih skupina prema zvanju, koja teži za oživotvorenjem općeg blagostanja unutar opstojećega društvenog poretka.

Moderna socijalna klasa je tvorba novijega kulturnog razvitka. Stari vijek poznavao je samo nucleuse socijalnih klasa. U novoj evropskoj kulturnoj, političkoj i privrednoj povijesti pojavljuje se klasa zajedno s razvijenim kapitalizmom tako da se smatra njegovim legitimnim djetetom.[31]) Sombart razlikuje ove socijalne klase prema historičkom razvitku i privrednim sistemima, i to: feudalnu aristokraciju, malograđanstvo, burgeois-iju i proletarijat.

No problem socijalne klase vrlo je kompleksan. U sociologiji ne opstoji jedinstveno shvaćanje o problemu klase. Različita shvaćanja tiču se naročito podloge na kojoj se klase formiraju. U literaturi opstoje različite teorije o postanku klasa, od kojih jedne polaze sa stajališta razlike prema zvanju, a druge sa stajališta posjeda. S mnogo strana prihvaća se mišljenje Lorenza v. Stein-a prema kojemu se klase formiraju obzirom na posjed, a staleži obzirom na zvanje. Prema shvaćanju von Stein-a opstoje u društvu samo dvije klase, koje on prema posjedu dijeli u klasu posjednika i klasu neposjednika. To shvaćanje zastupa i Karl Marx prema kojemu u ljudskom društvu opstoje samo dvije klase i to kapitalistička klasa (klasa posjednika) i proleterska klasa (klasa (neposjednika). Klasa razvija se prema Marx-u iz klasnih suprotnosti. Prema teoriji koja polazi sa stajališta diobe zvanja i rada (Schmoller) smatra se dioba rada i zvanja odlučnim momentom za postanak klasa; prema toj teoriji ljudi su od naravi nejednako obdareni različitim nagnućima i sposobnostima pa se za to posvećuju različitim zvanjima, te se na taj način tečajem generacija razvijaju stalno određena zvanja, u kojima se formira poseban ljudski tip. Iz različitih zadataka pojedinih zvanja razvilo se prema potonjoj teoriji stupnjevanje i slojevanje u državnom i javnom životu, dok je diferenciranje na osnovi posjeda samo posljedica opstojećih zvanja. S druge strane teorija smatra posjedovne odnose odlučnim faktorom za formiranje klasa (Bücher, Sombart, socijalistički pisci), pridaje historički prioritet odnosima vlasništva upućujući pri tome na agrarno slojevanje pučanstva u srednjem vijeku, koje se osnivalo na okupaciji zemljišta provedenoj po gornjem (višem) plemićkom sloju, koji je vršio političku vlast; ova činjenica pokazuje, da razlikovanje između zemaljskog gospodara i kmeta nije nastalo iz slobodnog izbora zvanja, nego kao posljedica okupacije zemljišta.[32]) Istim argumentom služi se socijalistička teorija, kad nastoji utvrditi moderno klasno slojevanje društva polazeći pri tome sa činjenice, da su proizvodna sredstva u početku kapitalističke epohe bila u vlasništvu preduzetnika-kapitalista.

Schmoller[33]) nastoji klasno formiranje društva odrediti prema svrsi, kojoj klase navodno služe, a pri tome smatra, da klasa može opstojati samo u toliko, koliko služi cjelini određenog društva. Fahlbeck[34]) polazi s teološkog gledišta, a Spann[35]) sa stajališta iste tendencije, koja predleži kod socijalne pojave, koja se naziva »individualistisch Klasse, universalistisch Stand«. Poteškoće, koje se susreću kod određenja pojma klase, izlaze iz same podloge, jer je pojam »društva« po sebi neodređen, a ispitivanje politički svrsishodnog grupiranja individuuma, koji ga sačinjavaju, dovodi prema iskustvu do prijedloga o »staleškoj državi« budućnosti, a ne razjašnjuje sam pojam klase.

U izgradnji i strukturi društva razlikuje Muhs[36]) klasno slojevanje (Klassenschichtung), koje bazira na ekonomskim momentima. U klasi gube se zasebne značajke pojedinih zvanja tako, da ova vrše utjecaj na formiranja klasa samo toliko koliko su im zajedničke iste privredne prilike, dotično srodan (jednak) viši ili niži kulturni stepen. U klasi ne osjeća se pojedinac više samo zastupnikom određenog zvanja, nego u prvom redu pripadnikom određene klase. Radnik ne osjeća se zidarom ili rudarom, nego u prvom redu naprosto radnikom, i to u svjesnom razlikovanju i opreci prema kapitalistima i pripadnicima srednjeg staleža. Klasna svijest potiskuje u klasi svijest pripadnosti k određenom zvanju.

S mnogo strana (Dr Tönnies) označuje se klasna svijest karakterističnom osebinom klase, što odgovara analognoj staleškoj svijesti kod staleža. Osjećaj pripadnosti određenoj klasi osniva se na svijesti, da se moć poje-

[31]) Shaw Bernard: Wegweiser für die intelligente Frau zum Sozialismus und Kapitalismus. Berlin. 1928, str. 395. i sl. — Ludwig Pohle: Kapitalismus und Sozialismus. Vierte v-llig neugestaltete Auflage bearbeitet und ergänzt von Dr Georg Halm. Berlin. 1931, str. 52. — Dr Aleksander Bilimovič: Uvod u ekonomsko vedo. Ljubljana. 1933, str. 70. i sl.

[32]) Friedrich Aeroboe: Agrarpolitik. Ein Lehrbuch. Berlin 1928, str. 132. i sl.

[33]) Schmoller: Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre II. Leipzig. 1904, str. 549.

[34]) P. E. Fahlbeck: Die Klassen und die Geselschaft. Jena 1922.

[35]) Spann: Klasse und Staat. (Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Vierte Auflage).

[36]) Dr Karl Muhs: Allgemeine Wirtschaftslehre. (Handelshochschule. Lehrbuch der Wirtschaftewissenschaften. Ausgabe B. Band II. Band 2, Kapitel V. Berlin und Wien. str. 613).

dinog individuuma ne osniva na njegovoj vlastitoj snazi (znanju), nego na snazi mase, t. j. na snazi velikog broja individuuma, koji pripadaju određenoj socijalnoj skupnosti. Ako se pri tome uvaži momenat imovine i prihoda, koji po svojoj tendenciji najjače utječe na sastav klasa, dolazimo do najjednostavnije diobe na a) imućnija lica i obitelji, i b) neimućna lica i obitelji. To predstavlja prastaru diobu ljudi na bogate i siromahe (proletarijat). Razlike, koje opstoje u shvaćanju (nazorima) pojedinih klasa (jer siromasi shvaćaju drugačije sve životne pojave od bogataša), dovode nužno do klasnih opreka i klasnih borba, koje in ultima linea prijete miru i egzistenciji širih socijalnih zajednica, u kojima su klase uključene.

Prema Walteru Sulzbach-u[37]) potrebno je razlikovati dvostruko podrijetlo klase, jer ova bazira: a) na pasivnom momentu slične sudbine, i b) na aktivnom momentu interesne zajednice. Ljudi, čije je privredno zajedničko nastupanje i djelovanje genetički preformirano, spajaju se uvijek u grupacije da na taj način lakše postignu zajedničke privredne svrhe.

Ivan Ulčnik: (Nastavak)

JOSIP BARUN NEUSTÄDTER

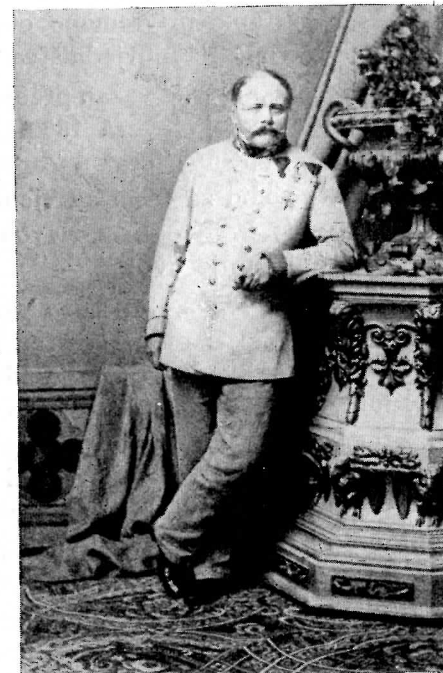
U prošlom smo broju iznijeli da je Neustädter sa svojim graničarima čuvao hrvatsku granicu kod Varaždina od navale mađarskih buntovnih četa. Kada je tamo ovršio svoju dužnost, povjeri mu ban Jelačić važan posao u Slavoniji.

Koncem mjeseca kolovoza 1848 otiđe Neustädter u slavonske krajeve, gdje su razni mađarski agenti protiv banske vlade jako rovarili. Valjalo je Slavonce predobiti za hrvatsku stvar i banovo stanovište. Čvrstim istupom Neustädter je povjerenu misiju obavio s potpunim uspjehom. Slavonija se konačno jednodušno odluči za svog bana Jelačića.

11 rujna 1848 pređe Neustädter sa svojom brigadom, u vojsci bana Jelačića, Dravu kod Varaždina. Na 28 listopada sudjeluje kod zauzeća predgrađa Beča. U tom se boju Neustädter u kiši taneta junački borio i mnogo pridonesao pobjedi Jelačićeve vojske, koju su toga dana u glavnom izvojevali hrabri graničari. U zimskim mjesecima 1848 zapovjedao je Neustädter graničarskoj brigadi prvog banovog vojnog zbora.

13 siječnja 1849 borio se pred tvrđom Komoran, gdje je svladao četiri put jačeg neprijatelja. O toj bitci sačuvan je izvorni »15. Armee-Bulletin« iz Beča od 15 siječnja 1849. Bulletin javlja, da se je na ušću Dunava brigada generala baruna Neustädtera 13 siječnja borila sa jednim neprijateljskim odjelom. Tom prigodom pao je vrlo hrabar nadporučnik barun Geramb. Bulletin je potpisan po generalu Weldenu, kao Bansko-Varaždinsko-Karlovačkom zbornom zapovjedniku, a proglašen 18 siječnja 1849 po potpukovniku Juriniću.

»Narodne Novine« od 20 veljače 1849 javljaju da je Neustädterova brigada na 10 veljače prispjela u Peštu. Brigada dobila je nalog da navali na ostatke mađarske vojske koja je uzmicala. U Neustädterovoj brigadi

Josip barun Neustädter kao umirovljeni podmaršal. (Fotografija od Gjure Mayera, fotografa u Zagrebu).

nalazi se najviše Hrvata, naročito Ogulinaca, Otočana, Slunjčana i Banovaca. Imade i slobodnjaka. Istog dana sukobi se Neustädterova brigada s mađarskim odredima, koji budu potučeni, jer nisu imali dovoljno streljiva. Tom zgodom istakoše se slobodnjaci Prečani.

U mjesecu svibnju 1849 dobije Neustädter nalog da pođe na Dravu kod Osijeka. »Narodne Novine« od 26 svibnja 1849 javljaju da Neustädter sa 4 bataljuna graničara i 5 topova određen za čuvanje Drave kod Osijeka. Iste novine na 2 lipnja 1849 javljaju da Neustädter sa 10 bataljuna graničara, dvije eskadrone konjanika i tri baterije topništva

[37]) Walter Sulzbach: Die »Klasse« und der Klassenkampf. (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Band 63. Tübingen. 1930, str. 307).

priječi Mađarima prijelaz u Hrvatsku preko Drave i Dunava. Važnost Neustädterove zadaće je tim veća, jer se čulo, da je pao Budim.

Kada se je mađarska vojska predala kod Villágosa, dobije Neustädter nalog da neke dijelove te vojske, koji se nisu htjeli predati, slijedi sve do Oršove.

Početkom mjeseca listopada 1849 bude Neustädter premješten kao brigadni general u Petrinju. (»Narodne Novine« od 4 listopada 1849.)

Koncem godine 1849 imenovan je Neustädter za podmaršala i divizionera u Karlovcu. »Narodne Novine« od 19 lipnja 1850 javljaju da je Neustädter stigao u Zagreb da zastupa privremeno otsutnog predstojnika Hrvatsko-slavonsko-zemaljskog vojnog zapovjedništva podmaršala Burića.

Za vrijeme boravka u Zagrebu nastade važan preokret u životu baruna Neustädtera. On se je oženio. Na 1 kolovoza 1850 obavio je ženidbeni čin »K. K. Kroat.-Slav.-Dalmat. Feldsuperiorat u Zagrebu. U matici vjenčanih, koju je »Feldsuperiorat« vodio za časnička vjenčanja a službeno se zvala: »Traungs Register des K. k. Kroatisch-slavonisch-dalmatinisches Feldsuperiorats«, na strani 4 upisano je ovo:

»K. k. Generalitet. In Jahre 1850. 1. August wurde zu Agram in Kroatien von dem k. k. Feldsuperior Anton Horaček getraut Herr Josef baron Neustädter, nobilis Hungaos, k. k. general feldmarschal Leitenant und Divisionär zu Karlstadt, Sohn des Michael baron Neustädter k. k. Hofrats u. dessen Frau Ehegemahlin Charlotte geborene d'Alincourt, mit der Helene von Hervoich, 21 Jahr alt, ehelicher Tochter des k. k. Rittmeister bei dem k. k. Assieren-Leibgarde Ludvig vom Hervoich, und dessen Frau Ehegemahlin Barbara geboren von Kompol.«

U opasci »Traungs Registra« upisano je, da je dozvola za vjenčanje barunu Neustädteru izdana carskim rješenjem od 28 srpnja 1850. Nadalje da je vjereničin otac dozvolio da se Helena kao malodobna može udati.

»Traungs Register« za 1850 pohranjen je u uredu »Rimokatoličkog sveštenićkog zvanja« zagrebačke garnizonske uprave.

O tom vjenčanju pišu »Narodne Novine« od 3 kolovoza 1850 ovo: »Prekjučer u večer vjenčao se je preuzvišeni gospodin fml. i divizioner barun Josip Neustädter s gospodičnom Helenom Hèrvoićevom kćerkom gospodina Ljudevita Hèrvoića. Sviedoci kod ove svetčanosti bijahu gm. Gjuro Jelačić brigadir karlovački i Antun Jelačić pukovnik narodne banderialske konjaničke regimente. Viest ova bit će zaista verlo ugodna svim domorodcima, koji g. fml. radi njegovih vojničkih i rodoljubnih krieposti i zaslugah iskreno ciene i štuju.« Iz ove kratke ali iskrene novinske vijesti vidimo kako je barun Neustädter tada bio u hrvatskim domovinskim redovima obljubljen.

Nakon vjenčanja, morao je Neustädter poći na Kordun kod mjesta

Zavalja. U blizini tvrđave Bihać sa hrabrim Kordunašima odbijao je neprestane navale turskih odjela.

Godine 1852 bude Neustädter kao divizioner premješten u Veronu. Odmah po svom dolasku u Veronu predveo je svoje čete caru i kralju Franji Josipu I., koji je mjeseca listopada iste godine tamo u posjete došao.

Helena bar. Neustädter rođ. pl. Hervoić
(Prama uljenoj slici koja se nalazi kod njene kćerke Sofije markize Gozani u Celovcu).

U mjesecu veljači 1853 bude Neustädter umirovljen. »Narodne Novine« od 16 veljače 1863 ovo umirovljenje donašaju u posve kratkom saopćenju. Iz »National- und Dienstbeschreibunga« od 18 prosinca 1866 broj 4087 izdanog po »K. k. Landes General Commando« u Zagrebu, stoji, da je Neustädter rođen u Beču, i da je kao časnik služio 39 godina 5 mjeseci i deset dana. Mjesto narođenja nije u tom službenom opisu točno označeno, jer je Neustädter nedvojbeno rođen u Požunu.

Nakon umirovljenja Neustädter se stalno nastanio u Zagrebu na svom dobru »Schönbachu«, koje je 1853 kupio od Franciske pl. Zdenčaj. Ovo dobro sastojalo se od kuće, gospodarskih zgrada i velikog ukusno uređenog vrta. Površina »Schönbacha« iznašala je 2 jutra i četvrt. Posjed se je sterao sve do potoka Medvešćaka (danas Medvedgradska ulica). Označen je bio sa kućnim brojem 243.

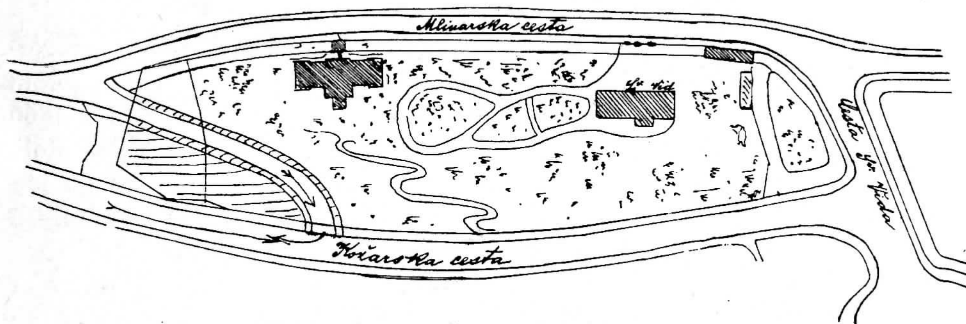
*

Opisat ćemo, kako je »Schönbach« mijenjao vlasnike, te kako je Zdenčajeva taj posjed uredila.

Posjed »Schönbach« bio je nekada vlasništvo uglednog zagrebačkog trgovca i građanina Krištofora Stankovića. Posjed sastojao se iz više

Posjed »Schönbach«, koji je bio vlasništvo baruna Neustädtera. — Slika predočuje »Schönbach« u doba kada se je tamo nalazio sljepački zavod Sv. Vida. Vila i park nalazili su se približno u istom stanju, kao za doba vlasništva Neustädtera.

Tloris parka »Schönbacha«, nacrtan godine 1906.

parcela, koje je Stanković oko 1833 pokupovao od raznih vlasnika te ih onda zaokružio u jedno veliko gospodarstvo. Kroz Stankovićev posjed vodio je put kasnije nazvan »Mlinarska cesta«. Ovim putem bio je taj

posjed razdvojen. Ova okolnost sigurno ponuka Stankovića te on veći dio »Schönbacha«, koji se je sterao između Mlinarske ceste i Jurjevske ulice pridrži, a manji dio preko puta zajedno sa pripadajućim zgradama proda Ivanu Mišingeru, za 2.100 for. O tom kupu sastavljen je ugovor od 13 prosincu 1838. (Vidi »Zagreb« broj 10—1938.).

Mišinger bavio se je bojadisanjem sukna, te je vjerojatno svoj obrt tjerao na kupljenom posjedu. Ugovorom od 28 ožujka 1850 proda Mišinger »Schönbach« Franciski pl. Zdenčaj rođenoj Marković de Csernek, za 4.900 for., te 50 for. »Schlüsselgelda«. Ova kupoprodaja odobrena je na sjednici gradskog zastupstva 2 svibnja 1850. (Grad. arhiv br. 878—1850.).

Franciska pl. Zdenčaj rođ. pl. Marković de Csernek. Litografirana slika u posjedu g. Janka pl. Jelačića.

Franciska pl. Zdenčaj živila je većim dijelom u Beču. Vjerojatno je odlučila, da se preseli u Zagreb. Zdenčajeva je u to doba u Zagrebu već imala kuću u Opatičkoj ulici broj 54 (sada broj 6). Tu kuću kupila je 1835 sa suprugom Eduardom od Stjepana Borsiczky-a prvog trenčinskog podžupana, za 13.000 for. Tada je ta kuća imala broj 79. Prije toga bila je ista kuća vlasništvo grofa Ivana Nickija.

»Schönbach« u vrijeme kada ga je posjedovao Mišinger nije bio uređen onako, kako je to želila Zdenčajeva, zato ona odluči da se oko vile

uredi ukusan park. Grof Mailath, u ime Franciske pl. Zdenčaj piše iz Beča 25 ožujka 1852, Fani Malik, suprugi činovnika i upraviteljici »Schönbacha«, da je naručen umjetni vrtljar Peitner, namještenik »Wiener Gartenbau-Gesellschafta«, koji će taj park zasaditi lijepim cvijećem i ukusnim grmljem. Peitner doista na 28 ožujka dolazi u Zagreb i počimlje sa uređenjem vrta.

Grof Mailath 16 travnja 1852 iz Beča javlja Malikovoj da će joj doskora stići pošiljka sjemenja trave pomiješana sa sitnim cvijećem. Takova se trava tada u Zagrebu nije mogla kupiti. Zatim je iz Beča stigla pošiljka raznog drveća i grmlja. Sve se to po nacrtu vrtljara Peitnera ima posaditi. Uređen je i zimski cvjetnjak.

Eduard pl. Zdenčaj, suprug Franjice. Litografirana slika nalazi se u državnom arkivu.

Spomenuta pisma grofa Mailatha nalaze se u posjedu gdje Ivane pl. Vrbanić, koja je po svom ocu dru Eugenu Winkleru, zagrebačkom gradskom fiziku, u rodu sa Fanom Malik.

Po Peitneru uređeni park spadao je u ono doba među najljepše zagrebačke vrtove. Još danas na tom posjedu nailazimo na ostatke nekadanje ljepote i slave vrta Franciske pl. Zdenčaj. Vila koju je Zdenčajeva lijepo uredila imala je 9 soba sa boltanim podrumom, te gospodarskim zgradama.

Franciska pl. Zdenčaj umrla je 16 lipnja 1852 u Budimpešti u 50 godini. Nemila smrt prekinula je njene namjere, da se preseli u Zagreb i uživa ljepote uređenog »Schöenbacha«.

Franciska pl. Marković de Csernak udala se 1826 za Eduarda pl. Zdenčaja od Zahromić-grada. Iz tog braka potekla su djeca: Karl, Gustav, Vilim i Sofija udata bar. Uracca.

Karl pl. Zdenčaj carski časnik imao je sina Nikolu rođenog 1868 u Križevcima. Nikola Zdenčaj bio je poznat u Zagrebu. Služio je kao nadzornik redarstvene straže. Njegova supruga Marija potjecala je iz stare zagrebačke obitelji Hagenauer. Nikola pl. Zdenčaj umro je 1929 a supruga Marija 1932. Ostavili su kćeri Boženu i Zdenku te sina Zlatka.

Nasljednici Francuske pl. Zdenčaj prodali su »Schönbach« ugovorom 13 lipnja 1853 Josipu barunu Neustädteru. Nakon njegove smrti bio je posjed Schönbach izdavan u zakup. Prvi zakupnik od godine 1867 bio je zagrebački knjižar Hinko Fiedler. Ovaj je od Neustädterove kćeri Sofije udate markize Gozani godine 1880 kupio »Schönbach« za 8000 for. Godine 1898 prodaje Fiedler posjed društva »Sv. Vida za podupiranje slijepih« za 24.000 for. Poslije svjetskog rata putem zamjene preuzela je taj posjed od društva Sv. Vida država i uredila tamo školu za sestre pomoćnice.

Prije nego je knjižar Fiedler kupio »Schönbach«, bio je tamo oko godine 1877 zakupnik Adalbert Dušek, sin bivšeg ugarskog ministra financija. Radi neizlječive bolesti Dušek se je 3 svibnja 1877 ustrijelio. Ovo samoubojstvo pobudilo je tada u malenom Zagrebu veliko iznenađenje. Dušek je bio poznat u zagrebačkim otmjenim krugovima.

*

Vraćamo se na životopis Josipa baruna Neustädtera.

Dne 28 lipnja 1856 rodi se Neustädteru jedinica kćerka Sofija. Na krstu su Sofiji kumovali hrvatski ban Josip barun Jelačić sa suprugom Sofijom. Krštenje je u župnoj crkvi Sv. Marka obavio kanonik a kasniji biskup Janko Pavlešić.

Kada se je Neustädter kao umirovljenik konačno smjestio na svom ubavom »Schönbachu« započeo je sa pisanjem »Memoara«. To veliko djelo napisano je u francuskom jeziku u osam debelih knjiga, oblika velikog kvarta. Memoari sadrže u glavnom političke događaje od godine 1840 do godine 1865. Glavni sadržaj »Memoara« jest banovanje Josipa grofa Jelačića. Život i rad Jelačićev od 1848—1859 Neustädter je opisao u tančine. U memoarima spomenute su mnoge političke ličnosti onoga doba kao: dr. Ljudevit Gaj, biskup Haulik, hrvatski ban grof Franjo Haller, Ivan pl. Kukuljević, Ivan Mažuranić, patrijarha Rajačić, ban Šokčević, srpski vojvoda Stevan Šupljikac, te drugi.

Ne ćemo prikazivati sadržaj »Memoara«, koji su važan dokumenat hrvatske prošlosti iz sredine prošlog stoljeća. Ne dopušta nam zato skučeni prostor našega lista. U glavnom moramo priznati da je Neustädter i ako rođeni Ugrin, a po odgoju Nijemac, ipak u svojim osjećajima gojio veliku ljubav za drugu domovinu Hrvatsku. Zato Neustädter posvećuje »Memoare« Hrvatskoj, što se vidi iz njegove iskrene posvete: »Tebi gostoljubiva Hrvatsko, draga moja druga domovino, posvećujem ove zanimljive stranice neprolazne poviesti najslavnijega doba u životu tvoje zemlje i tvoga neumrloga bana. Plemenita Hrvatsko! Dijelio sam tvoje jade i napose u danima opasnosti; a ti si me primila kao starog prijatelja na zalazu moga nemirnog života; dala si mi nježnu i vjernu ženu; prokušane prijatelje i mirno zaklonište u krilu slikovite doline.«

Zanimivo je, da neki Francuz Carlo Noël iz Beča, kome je Neustädter godine 1867 posudio 600 for., po generalovoj smrti pismom od 14 travnja 1867 predlaže Neustädterovom šurjaku Ljudevitu pl. Hervoiću, kao skrbniku malodobne kćeri Sofije, da bi on (Noël) izdao u Beču djelo »Les Memoares de Jellačić«. Noël piše da je on to već predlagao samom barunu Neustädteru, ali mu je general odgovorio, da će »Memoare« naslijediti njegova kći Sofija, a on želi da se to djelo izda iza njegove smrti. Noël piše Hervoiću, da je spreman obaviti reviziju rukopisa i štamparsku korekturu. Noël bi također našao i nakladnika. Nadalje Noël uvjerava, da bi se za djelo polučila dobra cijena. Moli Hervoića da o njegovom predlogu dobro razmisli, te da mu svoju odluku priopći. Noël zaključuje svoje pismo, kako će sretan biti, ako bi u tom predmetu Hervoiću mogao poslužiti. Ujedno misli, da bi izdanjem »Memoara« mogao da odradi svoj stari dug od 600 forinti, kojeg radi siromaštva nikako nije mogao da odplati. (Noëlovo pismo nalazi se u spisu Sirotinjskog povjerenstva grada Zagreba, odnoseći se na mldb. Sofiju barunicu Neustädter, pod oznakom II-25-1871 broj 1728-Sirot-1871.)

Vjerojatno da Hervoić kao skrbnik nije pristao da se »Memoari« tada štampaju u Beču, jer je to djelo ovdje ostalo i sve do sadanjeg izdanja nije objavljeno.

Na 29 travnja 1885 kupila je Sveučilišna knjižnica Neustädterove »Memoare« od njegove kćeri Sofije udate markize Gozani za 600 for.

Izim »Memoara« pisao je Neustädter i kazališne komade. U tom radu nije nastupao pod pravim imenom već je rabio pseudonim »J. Sremoljubić«. Poznata je vesela igra u jednom činu »Dva prosca a jedna djevojka«.[5] Prvi put je izvedena na našem kazalištu 10 veljače 1855. Bolje

[5] »Luna Belletristisches Beiblatt der Agramer Zeitung« od 17 veljače 1855 o izvedbi »Dva prosionica a jedna djevojka« priopćuje, da je pisac ove šaljive crtice nedvojbeno početnik u pisanju kazališnih komada. Ipak se mora priznati, da je sujet dosta dobro

poznata je »Velebitska ralica«[6]) izvorna šaljiva crtica u jednom činu. Prvi put je prikazivana u našem kazalištu na 19 travnja 1855. Iste večeri davana je »Ženidba u ludnici« vesela igra u jednom činu od Desagiera. »Narodne Novine« od 25 travnja 1855 o toj predstavi pišu: »Moramo doduše reći, da je to bila jedina predstava, koja je baš umjetničkom vještinom i od svih dosadašnjih najbolje izvedena. Svi igralci zaslužili su potpuno priznanje.« Da li je Neustädter napisao još koji kazališni komad nije poznato.

U sadanje vrijeme kada će i naša a i strana kulturna javnost kroz izdanje »Memoara« upoznati književni rad baruna Neustädtera, a time i važan dio hrvatske političke prošlosti, držimo zgodnim da se i naše Hrvatsko Narodno kazalište sjeti baruna Neustädtera, kao kazališnog

izabran, jedino manjka neko jače djelovanje naročito u glavnim prizorima. Sadržaj šaljive crtice inače je sasma zabavan.

Isti broj »Lune« piše, da je te večeri davana vesela igra »Tko zna čemu je to dobro?« koju je preveo iz njemačkog Dragutin Galac. U toj veseloj igri nastupio je naš stari znanac Josip Freudenreich i to po prvi puta iza povratka u Zagreb. Već iz ovog prvog ponovnog Freudenreichovog nastupa dobiva se dojam da će on svojom igrom u naše kazalište dovesti nov život, koji će biti za njegv razvitak od velike važnosti.

[6]) »Velebitska Ralica« davana je drugi put na 14 veljače 1861. Iste godine na 23 studenoga davala se je prvi puta vesela igra u 2 čina »Ljubomorna žena« prevod iz engleskog. Iza toga je iste večeri davana po treći puta »Velebitska Ralica«. (»Narodne Novine« od 23 studenoga 1861.)

11 siječnja 1880 davana je opet »Velebitska Ralica«. Iz kazališnog rasporeda vidimo da su u toj šaljivoj igri sudjelovali ovi glumci: Šandor Sajević, Josip Freudenreich, Gavro Savić, Ivana Bajza-Slavik i Tonka Mačuka (kasnije udata Savić). Redatelj je bio Nikola Milan. Događaji »Velebitske Ralice« zbivali su se u zimi na Velebitu.

Iste je večeri priređen u kazalištu i veliki krabuljni ples. Na tom plesu izvađalo se dva puta »Kolo«. Jedno po glazbi od Vatroslava Lisinskog, a drugo po glazbi od Antuna Švarca, koji je istom zgodom orkestrom ravnao. Na plesu bilo je natjecanje najljepše ženske krabulje, koja je za nagradu dobila zlatan prsten. Najružnija muška krabulja dobila je lijepu kutiju za cigare. Priređena je i lutrija sa dva velika i šest malih zgoditaka. Za udobnost općinstva kazališna uprava uredila je iza pozornice sobu za posuđivanje krabuljnih odijela.

U jesen 1880 gostovala je u Karlovcu Protićeva kazališna družina. U razdoblju od 16 listopada, do 10 studenoga davala se je jednom »Velebitska Ralica«. (»Narodne Novine« od 19 studenoga 1880.)

U arkivu našeg kazališta pod brojem 69, nalazi se rukopis »Velebitske Ralice«. Gluma je prepisana po nekom »D. F.«. Događaj se odigrava u ličkoj sobi, u kojoj je smještena velika peć, u sredini sobe, leljanski stolovi i stolice, u sredini pročelnog zida vrata, desno prozor. Prikazat ćemo u kratko sadržaj »Velebitske Ralice«.

Srijemski trgovac Paraženko Plumbašić sa slugom Savom putovao je preko Velebita u Senj. Poradi velikog snijega ne može dalje, ali ga spasi snježna ralica i tako dođe u jednu seljačku krčmu Mate Kukca na Velebitu. Tu bi se rado odmorio i nahranio. Domaćici Smiljani daje kutiju kineskog čaja da ga priredi za njega i slugu. Smiljana se hvali da to razumije, ta bila je kroz dugo vremena kuharica kod mjesnog prote. Dok se čaj kuha

pisca. On nije napisao velika kazališna djela, već dvije (koliko je poznato) vesele aktovke, u kojima je prikazao život i običaje tadašnjih naših ljudi.

»Rodjen Ugrin, dušom Hrvat pravi,
Dom i jezik Hrvatski proslavi«.

U toj kitici na nadgrobnom spomeniku dano je Neustädteru priznanje, da je volio što je naše — hrvatsko — a to je posvjedočio riječju i perom. Dajmo i mi tom Ugrinu, a dušom pravom Hrvatu priznanje, bar u toliko, da današnjicu upoznamo sa njegovom »Velebitskom ralicom« i sa »Dva prosca a jedna djevojka«.

Svaki narod učvršćuje svoju budućnost, ako se sjeti onih, koji su u prošlosti radili za njegovo dobro i napredak. Ovo načelo bezuvjetno mora vrijediti i za nas Hrvate!

Godina 1859 bila je sudbonosna za mirni Neustädterov život. Na 29 siječnja 1859 umre mu ljubljena supruga Helena. Ona je dulje vremena poboljevala od plućne bolesti. Zato je suprug po liječničkom savjetu šalje u blaže podneblje u Veneciju.

U knjižici, koju je Neustädter izdao godine 1861 samo za uži krug prijatelja pod naslovom: »Ausflug nach Novi Dvori im Monate Juni 1861«, opisuje, kako je na 23 lipnja 1861 sa poštanskim kolima došao sa kćerkom Sofijom i odgojiteljicom u Nove Dvore, da posjeti udovu banicu Sofiju groficu Jelačić. U knjižici ističe da je u Novim Dvorima posljednji put bio još za banovog života u mjesecu kolovozu 1858. Tada se je došao oprostiti prije puta u Meran i Veneciju, kamo je sa suprugom i kćerkom otputovao. Na žalost taj oporavak nije mnogo koristio, jer se plućna bolest Neustädterove supruge sve više pogoršavala da konačno završi smrću. U neutješivoj žalosti vraća se Neustädter u Zagreb sa kćerkom

Plumbašić otiđe u susjednu sobu da malo prilegne. Nu ne može zaspati od neugodnog vnoja raznih jela, koja su u toj sobi spremljena. U to domaćica donese »čaj«. Plumbašić zapazi da to nije čaj već neka kaša slična špinatu. Domaćica Smiljana je cijelu kutiju čaja skuhala kao špinat, pa da bude ukusnije, začini ga s maslom i s par tvrdih suhih kobasica. Naravno Plumbašić ne može taj »čaj« da pije a kamo li jede.

Dok tako Plumbašić žalosno gleda što postade od njegovog finog kineskog čaja, nahrupe u sobu tri carska serežana, koji u Plumbašiću i njegovom Savi »prepoznavaju« napadače na carsku poštu, koja je baš u to doba na cesti porobljena.

Sada dolazi do raspleta. Domaćica Smiljana priznaje, da je čaj držala za neki špinat, pa ga tako i priredila. Sobu za spavanje posipala je sa ružmarinom da ne bude neugodnog vonja, ali je to malo koristilo. Konačno se Plumbašić pred serežanima izkaže da je on pošteni trgovac. Oni uvide da nijesu otkrili prave »razbojnike«. Plumbašić se sa slugom brzo se oprašta od kuće domaćine Kukca, te jedva čeka da se vrati u svoj ravni Srijem. U sebi stvara tvrdu odluku da nikada neće preko Velebita putovati zimi, uz pomoć — velebitske ralice.

i sa mrtvim tijelom nezaboravne mu družice, kojoj na obronku groblja Sv. Jurja nađe vječno počivalište.

U spomenutoj knjižici piše Neustädter, kako ga je na 20 svibnja 1859 zadesila druga velika žalost. Tog dana o pol noći umre mu jedini i najbolji drug, a Hrvatskom narodu nezaboravni ban Josip grof Jelačić. Neustädter ističe da Jelačić nije doživio konac austrijsko-talijansko-francuskog rata godine 1859, naročito za Austriju tragični mir kod Villanfranca, kao i gubitak najbogatije austrijske provincije Lombardije. Neustädter pisao je novidvorske uspomene na njemačkom jeziku. Osvrćući se na godinu 1859 kaže: »Događaji te godine teško su pali na mene, ali i na Austriju; Jelačić war todt — doch sein Name lebte fort!« Ispod toga dodao je ovaj stih:

»Von der Erde Gütern allen
Bleibt der Ruhm — das Höchste doch!
Wen der Leib in Staub zerfallen
Lebt ein solcher Name noch.«

Da žalost tih dana bude potpuna, stigne Neustädteru vijest, da je mlađi brat njegove pokojne supruge lakše ranjen u Italiji prigodom bitke kod Magente. U lipnju 1859 pao je u ropstvo, gdje ga na okrutan način ubiše piemonteški vojnici.

Ovi žalosni događaji djelovahu na Neustädtera vrlo potresno. On od sada živi povučeno i brine se samo za svoju nejaku jedinicu Sofiju. Sa znancima i prijateljima vrlo malo je općio. Jedina zabava mu je pisanje »Memoara«.

Nakon smrti supruge Helene kupuje Neustädter sebi mjesto vječnog počinka na Jurjevskom groblju. Želi da bude sahranjen kraj ljubljene družice. Obraća se na Gradsko poglavarstvo 7 ožujka 1859 i moli da mu se proda grob u površini od jednog četvornog hvata pokraj groba supruge Helene. Neustädterova molba ustupljena je Gradskom župniku dru. Pogledićcu radi ustanovljenja grobarinske pristojbe.[7]) Konačno je riješenjem Gradskog poglavarstva Neustädteru ustupljen zatraženi grob za iznos od 42 for. (Grad. arhiv br. 796—1860.)

(Nastavit će se)

[7]) Na sjednici Gradskog zastupstva 1 prosinca 1848 iznesao je gradski pučnik prijedlog, da se posebno opredijeli blagajna za pristojbe, koje će plaćati građani za zidane grobnice na groblju Sv. Jurja. Gradsko zastupstvo ustupi pučnikov prijedlog Gradskom gospodarskom odboru sa nalogom da se stavi u sporazum sa gradskim župnikom dr. Pogledićem. Ovaj ima u tom predmetu dati svoje mnijenje. (Grad. arhiv broj 3074—1848.)

Na sjednici Gradskog zastupstva 6 veljače 1849 gospodarski odbor stavlja prijedlog da se za zidanu grobnicu na groblju Sv. Jurja ima po četvornom hvatu platiti 42 for. Grobna pristojba išla bi u korist uzdržavanja kapele Sv. Jurja. (Grad. arhiv br. 264—1949).

Piše: VIKTOR KUČINIĆ

(Nastavak)

KAZNENI ZAKONI PROTIV VJEŠTICA

Srednji je vijek strašno ponizio i osramotio ženu, koja isključena iz društva, doma i porodice, dolazi u zloglasni vještički stalež a odavde u sudnicu, mučionicu da konačno završi u plamenu razbuktale lomače. A najstrašnije kod toga iskače činjenica, da je čitav ovaj nedolični postupak protiv ženskoga roda bio uzakonjen! Spomenuli smo već M o j s i j e v z a k o n, koji veli, da se vještica mora kamenovati. Za ovim nije zaostajao ni stari r i m s k i z a k o n od 450 godine prije Krista, urezan na 12 mjedenih ploča, u kojem se navađaju kazne za one, koji čaranjem i vještištvom nanašaju ljudima štetu. Taj zakon izričito veli: »Tko izgovara čarobne riječi, tko čara plodine i tko vari otrovne napitke imade se kazniti kao čarobnjak«. Naravno da su i Rimljani imali svoje vještice; bile su to l a m i e koje su ubijale malu djecu, sisale noću mladićima krv i bavile se čaranjem ljudi.

No i u ranom srednjem vijeku, dok još nije bilo u Evropi vještičkih progona imadu neke evropske zemlje zakone, u kojima se spominju vještice. Tako na primjer mlađi tekst germanskoga zakonika »L e x S a l i c a« koji je nastao za franačkoga majordomusa Karla Martela u VIII. vijeku veli na jednomu mjestu: »Ako vještica začara muškarca imade se kazniti s 8000 pfeniga globe«. Slično govore o vješticama i ostali franački i germanski zakoni: »L e x r i b u a r i a«, L e x b a i n w a r i o r u m« oba iz VIII. vijeka pa »L e x s a x o n u m« iz IX. vijeka itd. Sve je ovo dokaz, da je narod već tada vjerovao u vještice. Za čudo da K a r l o V e l i k i daleko odskače od svojih savremenika i nije praznovjeran. On u jednom dekretu izričito veli: »Tko na temelju poganske nauke vjeruje

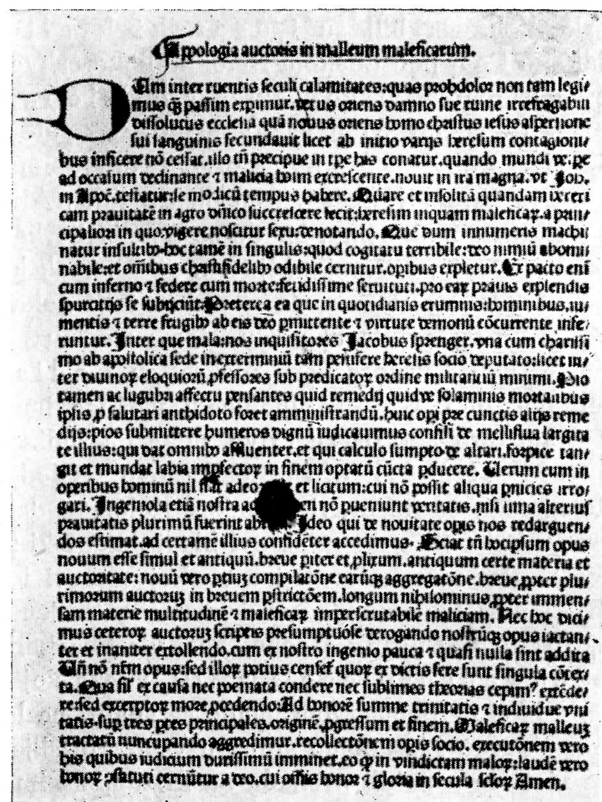
da imade žena-vještica, koje mogu navodno i čovjeka pożderati — neka se kazni smrću«. Naravno da je Karlo Veliki izdao taj dekret n a p o t i c a j c r k v e n i h v l a s t i, k o j e s u s e u o n o d o b a b o r i l e p r o t i v p r a z n o v j e r j a. Crkva je i sama prije a i poslije Karla Velikoga izdala mnogo kanona, u kojima se osuđuje svako vjerovanje u vještice i u čarobnjake. No sve to nije mnogo pomoglo, ljudi su u vještice sve više vjerovali, a znademo da nema toga zakona, koji bi mogao ograničiti ljudsku glupost.

Poput Karla Velikoga bili su i u g a r s k i k r a l j e v i protivnici praznovjerja dakako i oni pod utiskom rimokatoličke crkve. To vidimo iz nekoliko njihovih zakonika. Tako dekret s v. S t j e p a n a ugarskoga kralja (975—1038) 1. II. cap. 31 navađa: »Ako se nađe koja vještica (strix, strige) imade se dovesti u crkvu i predati crkvenim vlastima, koje ju moraju podučiti u nauku vjere a zatim pustiti kući. Ako se istu ženu ulovi po drugi puta u tome zločinu, imade se ponajprije kazniti postom a zatim neka joj se užarenim crkvenim ključem utisne znak križa na leđima a na grudima nek joj se isti znak ureže — nakon toga neka se pusti kući. Ako se ista žena i po treći puta uhvati u istome zločinu — neka se tada izruči svjetovnome sudu. Slično govori i dekret sv. L a d i s l a v a (1077—1095) tu se veli pod d. I. c. 34: »Bludnice i vještice imadu se predati biskupu — i on, ako pronađe da su krive, neka im sudi.« Dekret kralja K o l o m a n a (1095—1116) veli o vješticama ovo: »Glede vještica pak koje i ne postoje, neka se ne pravi pitanje.« Koloman dakle nije uopće u coprnice vjerovao! Naravno da su se ovi blagi mađarski zakoni kasnije, kada je narod stao sve više ludovati i u svakoj nesreći i zlu nazrijevao vještičke prste — morali u mnogočem izmjeniti. U Njemačkoj su u to doba postojali oštri zakoni protiv čarobnjaka i vještica kao »S a c h s e n s p i e g e l« i »S c h w a b e n s p i e g e l« iz XIII. vijeka koji govore: »Koji se čovjek ili žena bavi čarobnjaštvom imade se spaliti na lomači.«

Tako vidimo da već 141 godine stupa u Ugarskoj slijedeći zakon na snagu: »Ako se vještice u petak pronađu na križanjima imadu se odvesti u zatvor i tamo ostaviti 6 sati, nakon toga mora se svaka uhićena zakleti, da više ne će praviti ove gluposti. Ako se na tom činu zateče i drugi puta — imade se takova vještica spaliti kao krivovjerka.« I kod nas su se vještički progoni vršili na temelju ugarskoga zakonodavstva, a u koliko oni ne bijahu dovoljni, posezali bi naši suci u XV. i XVI. vijeku i za raznim njemačkim zakonicima. Usprkos svega vidimo, da je ugarsko a prema tome i naše zakonodavstvo bilo dosta blago spram vještica i čarobnjaka; zato se kod nas u XIV. i XV. vijeku nisu još vještički progoni vršili sa svim svojim okrutnostima. Vještica je tada u Ugarskoj ili Hrvatskoj mogla biti po sudu i riješena ili otpuštena uz kakovu manju kaznu.

No i blagome i uviđavnom postupku protiv vještica bio je brzo kraj!

Domala su se naime u N j e m a č k o m c a r s t v u na čelo vještičkih progona stavili državnici, juristi, naučenjaci i suci — a taj je velik autoritativni pokret tada u strašnom i munjevitom naletu skoro uništio ženski rod u Evropi. To se zbilo u drugoj polovini XV. vijeka, kad su građanski sudovi preuzeli sasma u svoje ruke vještičke progone a za siromašne i nedužne žene nastaju sad teški i teški dani. U to je vrijeme u Njemačkoj otkrivena i štampa, pa je cijelo Njemačko carstvo bilo upravo poplavljeno

Apologia auctoris in malleum maleficarum.

Prva stranica »Malleusa«.

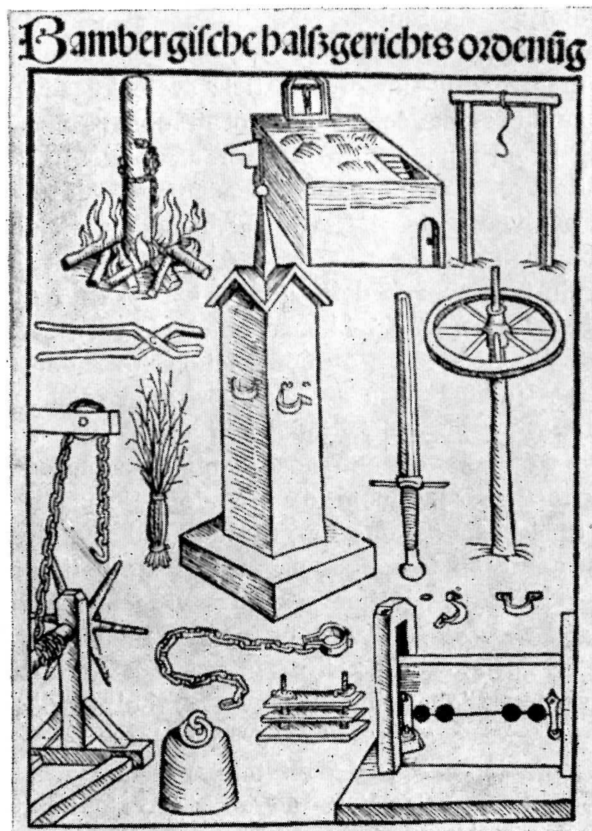
raznom literaturom o vješticama i o vragu. Razni su naučenjaci u svojim djelima dokazivali postojanost vještica, njihove veze s đavlom i njihovu krivnju za sve zlo i za svu nevolju, od koje je tada patio čovječji rod. No i vještice su bile istrijebljene a ljudska je bijeda ostala. Uvijek je tako u povjesnici čovječanstva! Svaki vijek otkriva nove krivce ljudskoj bijedi, koji bivaju uništeni — bijeda se opet javlja. Danas su za sve zlo što bije čovječji rod krivi Židovi! Bog sam znade, tko će iza njih doći na red! Nikada se nisu političari i državnici, koji su tobože htjeli ukloniti bijedu —

poslužili onom prastarom i jedino ispravnom tezom: »Na svijetu je zato zlo, j e r č o v j e k j e č o v j e k u v u k!«

Oko 1470. godine bila su za gornju Njemačku imenovana dva inkvizitora: H e i n r i c h I n s t i t o r i J a k o p S p r e n g e r, kojima je bilo stavljeno u zadaću, da tragaju za vješticama, da suzbijaju njihova zlodjela koja su one izvađale čaranjem i da ih konačno predaju sudovima u ruke. Premda su obojica bila ovlaštena takozvanom »V j e š t i č k o m b u l o m« da vrše ove progone, ipak su od pojedinih vlasti naročito crkvenih bili susretani s velikim nepovjerenjem. Neki biskupi nisu im dapače dozvolili, da na njihovom teritoriju vrše bilo kakove istrage. Kad ih je pak jednoga dana dao salzburški nadbiskup protjerati iz svoje kneževine, obojica tad silno ogorčeni zaključe, da će odsele morati obavljati progone na neki drugi način, koji bi im pomogao razne zaprijeke ukloniti, a posao znatno olakšati. U Institorovoj glavi porodi se konačno kobna ideja: »Nuždan nam je neki kodeks protiv vještica i čim bi taj bio od vlasti potvrđen, bili bi ušutkani svi naši protivnici.«

Prionuše radu i za nepune dvije godine u mjesecu maju 1487. godine izađe ispod tiska zloglasni »M a l l e u s M a l e f i c a r u m« (Der Hexenhammer ili malj za vještice) s naročito istaknutom dogmom: »Vještice postoje i one čine ljudima štetu a svako poricanje njihovog bivstvovanja najveće je zločinstvo.« Ta knjiga imade tri djela, koja su podjeljenja u pojedina poglavlja a neka od njih nose zanimljive naslove: »Kako vrag može učiniti vješticu neosjetljivom, da prigodom torture ne ćuti bolove.« »Kako vještice krše božje zakone.« — Što one rade na vještičkim sastancima. — Kako prave tuču, kišu, maglu i mraz, nište ljetinu i šire po zemlji razne pošasti. — Kako se vještice sastaju s vragom i s njime stupaju u ljubavne odnošaje. — Kako se vještice pretvaraju u životinje. — Kako lete od mjesta do mjesta. — Na koji način mogu čovjeku iščupati srce. — Kako mogu na živome tijelu izmjeniti glavu bez boli i ozljede, itd. Interesantan je i ovaj savjet sucima: »Kad pred sudom stoji osobito opasna vještica, sudac neka joj okrene leđa i tako preslušava, jer će ga inače coprnica zlim očima očarati.« Vrlo naivno rješavaju Institor i Sprenger pitanje: »Zašto se vještištvom bave žene a ne muškarci?« »Zato, odgovaraju oni jer je imenica F e m i n a (žena) složena iz dvije riječi: FE i MINE a to znači: manje vjere odnosno manje vrijedna od muškarca.« I na slijedeća dva pitanja daju oni duhovite odgovore. »Zašto vještice ne mogu škoditi kraljevima i knezovima? Zato, jer visoku gospodu štiti specijalni anđeo-čuvar a druge smrtnike samo obični anđeo.« »Zašto vještice čaranjem ne mogu i sebe obogatiti? Zato, jer vrag to ne će, da ne bi one svojim bogatstvom skrenule na sebe pažnju.« — Sve u svemu, čitav je »M a l l e u s« u glavnome napisan iz mržnje na ženski rod, prema onoj prastaroj: »Ž e n a j e g o r j a o d v r a g a!«

Kad je ovo glavno djelo zloglasne vještičke literature bilo gotovo, poduzeše oba inkvizitora sve moguće, da od koje službene ustanove dobe »certifikat«, kojim se »Malleus« preporučuje sudovima kao prijeko potrebna knjiga za istrebljenje vještičkoga zla. U tu su se svrhu obratili na jednu od najznamenitijih institucija: na sveučilište u Kölnu. I doista dana 19. maja 1487. godine jedanaestorica profesora i naučenjaka teološkoga fakulteta kölnske univerze potpisuju »instrumenat« u kojem vele, da su

Naslovna stranica Bamberskog kriminalnog zakonika.

knjigu »Malleus Maleficarum« pročitali i dobro proučili; da je to djelo napisano u skladu s vjerom, filozofijom i teologijom! da je to veoma korisna knjiga, koja će dobro poslužiti i pomoći, da se uništi prokleta vještička sekta. Time je bilo za oba inkvizitora prebrođeno najteže pitanje. Nije im više moglo škoditi niti kasnije otkriće, da su oni sami krivotvorili sedam potpisa i da je taj dokumenat imao samo 4 originalna potpisa, jer ostala sedmorica teologa otkloniše, da ga potpišu. Na temelju ovoga falsifikata

ishodiše oni i u cara Fridrika jedan dokumenat, koji je vlastima strogo nalagao, da se obojici inkvizitora imade ići u svemu na ruku.

Institor i Sprenger oboružani sad svojim »Malleusom« pa instrumentom kölnske univerze i carevom pergamenom krenuše ponovno na put po Njemačkoj i nastaviše progonima. Ponajprije se zaustave u Regensburgu, gdje je već par dana nakon njihovoga dolaska bilo spaljeno 48 vještica. To je sad bio početni signal za sveopće vještičke progone u masama, koji ubrzo zahvatiše čitavu Njemačku a malo zatim raširila se ova strašna zabluda i po cijeloj Evropi. Danomice je na tisuće žena najokrutnije mučeno a zatim sažigano na lomačama. Svaki pojedini sudac, prisežnik, jurista, zakonodavac dapače i svaki humanista — imao je u svojoj knjižnici primjerak Maleusa. Za godinu dvije postala je to najčitanija knjiga u Evropi. Prvo izdanje bilo je brzo razgrabljeno i već slijedeće godine štampa se novo. No potražnja postaje sve veća i veća, tako da je izašlo ukupno 30 izdanja i to: 17 u Njemačkoj, 11 u Francuskoj i 2 u Italiji, naravno sva izdanja na latinskom jeziku. Međutim oba naša fanatičara, o kojima je riječ, Sprenger i Institor, čiji su mozgovi kako izgleda bili doista opsjednuti od vraga — nisu moguće bili ljudi bez značenja. Dapače! Bijahu to priznati naučenjaci, doktori, sveučilišni profesori, dekani univerza i priori dominikanskih samostana. Bili su progonjeni fiksom idejom, da će Njemačka pa i cijela Evropa biti u najskorije vrijeme upropaštena, ako se strašna vještička sekta ne iskorijeni energičnim zahvatom. Naravno, da se je teoriji ovako uglednih naučenjaka vjerovalo, pa nije čudo, da je njihov kodeks postao domalo svemoćan kod vještičkih procesa.

Sve do godine 1507. bio je »Malj za vještice« jedini kazneni priručnik u Njemačkoj, koji je važio za vještičke procese. Te godine potpisuje bamberški biskup, knez Georg III. von Limburg, inače Lutherov pristaša, novi kriminalni zakon, koji se zvao: »B a m b e r g i s c h e H a l s g e r i c h t s o r d n u n g«. Taj inače ilustrirani zakonik izradio je jurista barun Johann von Schwarzenberg, a u koliko se odnosio na vještice i čarobnjaštvo, napisan je točno prema Malleusu. Kako tada u Njemačkoj još nije bilo jedinstvenog krivičnog zakona to su se »Bamberškim« služile i mnoge druge državice Njemačkoga carstva. No i ovaj je jezoviti zakonik polučio svoju svrhu: vještički su progoni postali još okrutniji! Inače je taj kriminalni zakon bio otac i majka zloglasne »C a r o l i n e«, krvlju pisanoga zakona, kojemu već i njegov mučni naslov: »Kaiser Karl V. peinliche Halsgerichtsordnung« — odavaše njegovo teško značenje. Taj je zakon stupio na snagu 1532. godine a sam rimsko-njemački car Karlo V., kad ga je potpisivao izrekao je znamenitu rečenicu: »vješticu se mora tako dugo mučiti, dok joj se tijelo toliko stanji, da kroz njega mogu prodirati sunčane zrake.« Ova mudra carska izreka postala je veoma popularna i bila je smatrana dogmom u vještičkim parnicama. »Carolina« koja se tako na-

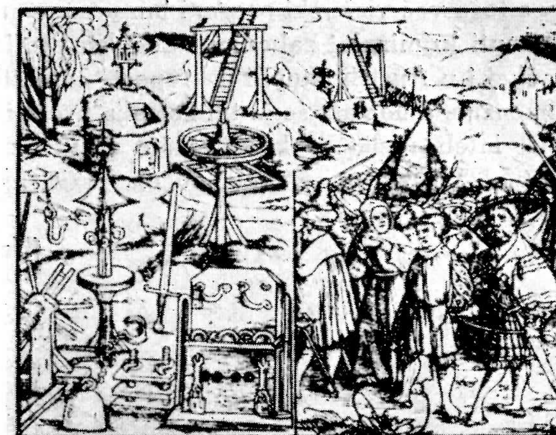
zivala skraćenicom prema Carlu V., ili još kraće »C. C. C.« prema latinskome naslovu toga zakona: Carl V. Constitutio Criminalis« stekla je ubrzo veliki broj oduševljenih pristaša u Njemačkoj a najkompetentniji tumač njezinih artikula bio je veliki sudac u Leipzigu i sveučilišni profesor dr. Benedikt C a r p z o w, koji je sam svojom rukom potpisao preko 20.000 smrtnih osuda u vještičkim procesima. »Carolina« je po svojim okrutnostima nadmašila i samoga »Malleusa«. Tu se na primjer veli: »Delikventu neka se tijelo rasječe na četvero, a zatim se imadu ovi dijelovi tijela izložiti narodu na uvid« ili »Delikventu neka se udovi razbiju kotačem a meso s udova neka se kida i trga užarenim kliještima.« Iza smrti

Ilustracija iz Bamberskoga zakonika: Delikvent pred sucem.

njemačkog cara Karla V. godine 1556. bude izabran njegovim nasljednikom brat mu Ferdinand II. 1558—1564) inače austrijski nadvojvoda i Habzburgovac, koji je međutim već bio ugarsko-hrvatski i češki kralj. Sasma je razumljivo da se je strahoviti kriminalni zakonik »Carolina« stao tada primjenjivati i u našim krajevima. Cara Ferdinanda II. naslijedi u svim zemljama sin mu Maksimilijan II. (1564—1576) koji je svog sina nadvojvodu Karla II. (1540—1590) imenovao upraviteljem unutarnje Austrije i Hrvatske vojne krajine. Nadvojvoda Karlo, inače kod nas dobro poznat kao utemeljitelj grada Karlovca, dao je izraditi za zemlje, kojima je upravljao novi kriminalni zakon, koji je stupio na snagu 1574 godine a bio je poznat pod imenom: »Š t a j e r s k a K a r o l i n a« (Die Land und peinliche Gerichtsordnung Karls II.). Ime »Štajerska Karolina« dobio je taj zakon

djelomično zato, jer je rezidencija nadvojvode Karla II. bila u glavnom gradu Štajerske — Grazu, a djelomično prema imenu nadvojvode. Taj novi kazneni zakon uglavnom je kopija »Caroline« cara Karla V. Štajerska se Karolina naročito mnogo primjenjivala u našoj Vojnoj krajini, a ja sam

Des allerdurchleuchtig-
sten großmechtigstē vn-
überwindtlichsten Key-
ser Karls des fünfften: vnnd des
heyligen Römischen Reichs peinlich gerichts ord-
nung, auff den Reichßtägen zů Augspurgk
vnd Regenspurgk iñ jaren dreissig, vñ
zwey vnd dreissig gehalten, auff-
gericht vnd beschlossen.

Cum gratia et priuilegio Imperiali.

Naslovna stranica »Caroline« ukrašena raznim mučilima.

pregledavajući vojni arhiv nekadanje General-Komande naišao na mnogo sudbenih spisa, gdje se još i koncem XVIII. vijeka vojni auditori kod izricanja osuda pozivaju na »Štajersku Karolnu.«

Da se je pak i zloglasni »Malleus Maleficarum« upotrebljavao kod hrvatskih sudova, svjedoči nam njegov jedini primjerak, koji se nalazi u zagrebačkoj sveučilišnoj biblioteci, a potječe iz čakovačke knjižnice grofa

Nikole Zrinjskoga. Posljedice ove najnesretnije, najkobnije, najogavnije, najgluplje, najsramotnije i najzlobnije knjige, koja je ikada tiskana — bile su upravo strahovite. Kobno sjeme, koje je »Malleus« svojom fanatičnom naukom posijao, silno se rasplodilo, a konačni rezultat bio je taj, da je u razmaku od 300 godina justificirano u Evropi nekoliko milijuna žena optuženih da su vještice.

Kako sam već spomenuo, kod nas su se vještički progoni i vještičke parnice obavljale prema ugarskom zakonodavstvu i obim Carolinama a kao kodeks upotrebljavao se ponajviše »Malj za vještice«. Tek godine 1609. donosi Hrvatski sabor svoj prvi članak protiv vještica koji glasi: »Vještice, čarobnice i trovačice, gdjegod se one u ovom kraljevstvu nalazile i živile — imadu stanovnici pravo da ih uhvate i predadu zemaljskoj vlasti radi daljne kazne«. Dvije godine zatim prihvaća Hrvatski sabor slijedeći predloženi mu članak sinodalnoga vijeća: »Čaranje, vračanje, proricanje i gatanje; praznovjerno liječenje bolesnika raznim tajnim riječima i znakovima — najstrožije se zabranjuje. Ako se koju osobu uhvati na tom djelu, imade se o tome odmah obavijestiti biskup.«

No Hrvatski je sabor prilično zakasnio sa svojim zakonskim člancima, jer su kod nas i bez toga već vještički progoni bili u punome jeku. Zapravo čim su prije spomenuti kriminalni zakonici i kodeksi protiv vještica i čarobnjaka u Njemačkoj i u Austriji stupili u krepost — vještički su progoni zauzeli goleme dimenzije, a domala se iz tih zemalja preseliše i na naše tlo gdje ih je hrvatska inteligencija — kao sve što dolazi iz inozemstva — dočekala objeručke. I ženska su se tijela počela pržiti na ognju i nečekajući sankcije Hrvatskoga sabora...

(Nastavit će se)

Spectator:

ŠETNJE GRADOM DOKONOG PURGERA

601. Nepotrebni predmeti. Uslijed davno provedene električne rasvjete Ilice, postali su oni mnogobrojni na gusto zasađeni plinski kandelaberi ne samo potpunoma izlišni već štaviše i opasni, poimence obzirom na uskoću ulice i na one, koji (akoprem nepropisno ali ipak) skaču s tramvaja. Znamo da je bilo slučajeva gdje su se takovi karamboli s plinskim stupcima završili letalno. Ne samo da će tad naša Ilica izgledati odmah šira i prostranija, već će ovi surovi stupci bar dati i neku korist posluživši kao gradivo za l i j e v (guss). Tom prilikom bismo se upitali: z a š t o su se odjednoć napustili oni toli lijepi, zgodni i jeftini **zidni kraci**, kakovih imade danas još sijaset u starijim gradskim dijelovima. U Beču na pr. posvuda se postavljaju gdje je to god moguće, a providjeni su na prikladnom mjestu stilski dotjeranim gradskim grbom i to u bojama. Proć dakle barem s **onim** kandelabrima koji su suvišni.

602. Tramvajska mreža. Čuli smo da Uprava namjerava proširiti mrežu, što je za pozdraviti. Po našem bi se mišljenju trebalo ostvariti pruge: Produženje Heinzelove do Radničke, odnosno Folnegovićeve, a odavle Radničkom do Plinare t. j. Tržnice u Kružićevoj ul. Ta bi petlja (šlajfna) bila duga oko 2,8 km. Služila bi radničkom svijetu i žiteljima Sigečice i Kanala, te Sajmištu i Klaonici. Spojna pruga: Suzor — Ljubljanska duga oko 1,8 km dala bi kružni saobraćaj: Ilica — Pošta — Burza — Klinika — Glav. Kolodvor — Suzor — Tehnika — stari Kolodvor — Kasarna — Pejačević — Jelačić. Od svog kruga dugog 5,6 km, stoji već u prometu 3,8 km tj. skoro 70%.

603. Na Jurjevcu nalazi se blizu samog ulaza stupac sa pločom od ljeva (cinčanog) a na njoj: »Per
Srp
žrt«, što očito znači: Perivoj srpanjskih žrtava, ali su neki ljubitelji metalnih otpadaka, jasno u svrhu prodaje, odnijeli drugu polovinu za koju se jamačno našao, košto kod mnogih drugih ukradenih grad. ploča, — reflektant — kupac, kakvih imade podosta u Heinzlovoj ulici. Dost žalosno.

604. U Vončininoj ulici zasađen je po gradskoj upravi duž istočne strane jedan drvored od rijetkih tzv. Manzanillo-stabala, s golemim lišćem i krasnim bijelo-ljubičastim lepirastim cvatovima. To je jedini nasad te vrsti u Zagrebu. Mnoga su od tih stabala vandalskim načinom oštećena, tako da su uginula, pa ih sad manjka: gdjegod po 3, po 4, po 8 pa i više. Tako je sad dvored isprekidan na mnogo mjesta, da u gdjekojim dijelovima samo po koje osamljeno stablo strši a između zijevaju praznine. Sudeć po debljini i razviću preostalih stabala (zasađenih god. 1910), ta poništena drva manjkaju evo već t r i decenija! Dokaz kako smo nemarni u svemu. Ako imade poteškoća s nabavom tih prekomorskih stabala, a ono neka se barem posade divlji kesteni, jedni od najljepših i u naš ambijenat ponajbolje pristajućih drveta. To je jedno karakteristično pitomo stablo, koje neki u bivšoj Austrougarskoj nazivahu »Südbahn-Pflanze« jer ju je ovo društvo kao svoj karakteristikon posvuda sadilo. Jednako će svakog posjetioca Švicarske iznenaditi oštro otsječena granica u dolini Rhone, dokle dopiru kestenove šume i drvoredi, i koja se poklapa sa jezičnom granicom između njemačke i francuske Švicarske.

605 Izložba keramike Petričićeve Mile kod Ulricha pokazala je da ista imade kvaliteta i da se upoznala sa materijalnom stranom ove umjetno-obrtne grane, ali ništa više. Jer **isključivo** groteske u vidu karikatura izložiti, ne daje još nikakav kriterij na osnovu kojeg bi se uzmoglo suditi o u m j e t n i č k i m sposobnostima izlagatelja. Groteske kao takove praviti, može sebi, — mislimo, — do-

zvoliti tek onaj tko je **pravim** umjetničkim radovima stekao legitimaciju za kaprice ove vrsti. Nitko ne bi mogao prigovoriti da tako učini na pr.: naš Žan, Augustinčić i drugi. Ne možemo se oteti dojmu kao da gđica, izlažući stvari karikirane, **možda** i nije u stanju da dade objekte koji odgovaraju **kanjonu** proporcije, plastike, anatomije, kako skulptura to od vajkada traži? Tek onda kad budemo bili o tom na čistu može se tolerirati umjetnički **hir** groteske. Jer ovako zbijene, skraćene spodobe, koje sasma ispadaju iz okvira mogućnosti živih a pogotovu ljudskih bića osim tzv. nakaza (Missgeburt) prikazivati, zacijelo je stvar mnogo lasnija nego li na **pravi** umjetnički način. Inače — cum grano salis rečeno — dakle relativno stvari su rađene vješto i ne bez izvijesnog humora. Karikiranje gdjekad (na pr. kod ne-obučenih figura) prelazi granice obilježene školovanim ukusom. Možda bi bilo ispravnije, da se gđica okuša u majolikama ornamentike po narodnim motivima gdje anatomsko znanje ne ulazi. Dara za umjetno-obrtnu tehniku svakako imade, jednako i shvaćanje pokreta tj. dinamike. Na groteske pako zacijelo ju je zaveo donekle i materijal. Nu da se doista **može i u keramici** stvarati klasična djela, dokazali su slavni majstori Della Robbia (Lucca, Andrea i Giovanni).

606. Znak za posljednja kola. U mnogim velegradovima, među ostalim na pr. i u Beču postoji vrlo zgodna uredba kod tramvaja — koja uostalom ne stoji uopće ništa, samo malo pažnje — da **posljednja** kola koja dotičnom prugom prolaze, imaju na stražnjoj strani jednu **modru** svjetiljku koju kad zakašnjeli noćni prolaznik primijeti, ne čeka više uzalud, znajuć da kola više biti neće. Dapače je u Beču bilo svojedobno uvedeno kroz mnogo godina (ne znam kako je s time danas), da su i **pret**posljednja kola bila vidljiva jednom **polu**modrom svjetiljkom. No to je manje važno. Preporučili bismo tramvajskoj upravi da takova stakla za označivanje zadnjih kola nabavi, pripazivši naravski kod toga i da ista budu stvarno i primjenjivana.

607. Drveni Stadion. Preveliko je ispao privremeni kvadrat tribina za svojedobni sokolski slet, tako da je zapravo može se reći neupotrebljiv. Osim toga upliv ga nevremena, izmjenična kiša i suša (košto to biva kod drvene građe) naglo uništavaju, tako da ga za par godina neće biti, pa će se morati po običaju besplatno prepustiti uz nadoknadu za trošak rušenja odn. odvoza građe i vađenja čavala. Tako to biva većinom. Predložili bismo da se što prije pristupi, zapravo je to trebalo već davno, t. j. odmah učiniti) **postepenoj rekonstrukciji** svakogodišnje po jednog dijela, zamijenjujuć daščaru definitivnim betoniranim konstrukcijama. Ne treba nam mramornog stadiona s kiparskim ukrasima košto imade na pr. Rim, to bi za nas bilo nešto nedostižljivo, — ali za jedan solidni, priprosti kostur od željezo-betona, svake godine po jedan sektor, čija bi se veličina ravnala prema raspoloživim sredstvima, — valjda će još dostajati. Jer **to** nebi bila rasipnost, naprotiv je rastrošnost: podići odjednom jedan **golemi** daščani trijem, kog se onda pušta da neupotrebljen propada. U ostalom bi se opseg mogao prigodom rekonstrukcije smanjiti, jer je današnji za naš grad prevelik.

608. Dvojna ulica je današnja Kuhačeva na Laščini, jer južni dio, dug oko 130 m, t. j. do broja 12 čini posve takorekuć samostalnu uličicu, dok sjeverni dug oko 100 m, iza Eisenhutove ulice nastavlja sa brojem 14, ma da je njegov regul. pravac odmaknut za nekih 24 m. istočno tako da se taj dio sa ugla na pr. Maksimirske ceste uopće ne vidi. Drugdje opet, uzmimo kod Vrhovčeve (Draškovićeve) ili Žerjavićeve (Trenkove) nadjenuta su jednostavnim produženjima skroz tekućih ulica, bez stvarnog povoda **posebna** imena.

609. Blješteća svjetla kojima neprigušeno voze naši auti, ne samo što su vrlo neugodni i štetni uplivi na vidne organe prolaznika, već mogu prouzrokovati poplašenje konja kojih u nas još uvijek imade podostan broj, naročito iz okolice koji se prigodice dese u gradu. U svim se pravim velegradovima zabranjuje voziti u intravillanu s ukopčanim punim svjetlosipačima (Scheinwerfer) već moraju da budu smanjeni na 1/3, odnosno ako ih kola imadu, ukopčana samo malena, pomoćna rasvjetna tijela dokgod vozilo ne dođe izvan grada.

610 Crnogorična stabla pred Operom. Između baroknih oblika pročelja velikog kazališta i onih nedavno tamo zasađenih omorika s obje strane glavnog ulaza, postoji jedna tako izrazita opreka, jedan nesklad, da je pravo čudo kako toga nije zasaditelj crnogorice primjetio. One jele sa svojim oštrim i krutim obrisima spadaju pred gotiku, koja im je oblikom srodna, a ne kasnu renezansu odn. barok našeg kazališta, gdje bi prije pristajale ruže, jorgovan ili jasmin. **Ako** se već uopće tamo šta zasađuje, što uostalom smatram posvema neumjesnim i izlišnim. Lijepe građevinsko-arhitektonske oblike treba pokazivati a ne kulisama, pa još k tome tako disharmoničnima, prikrivati. Kako će tek žalosno sve to izgledati kad se budu ona stabla malo razvila, kad već **sad** toliko smetaju i kvare dojam zgrade. Proć, proć dakle s tim!

OPASKA UREDNIŠTVA

Naš saradnik g. Spectator završuje predbježno II. seriju svojih »Šetnja« u najboljoj nakani, kako bi iznašanjem manjih i većih nedostataka na fiziognomiji našeg grada, potaknuo mjerodavne nebi li uznastojali da ovu ili onu griješku, čije otstranjenje ne iziskuje drugo nego dobre volje i shvaćanja, — saniraju. Nije ni zgodno a niti potrebno da nam na pr. stranci i domaći sa katkad podrugljivim smiješkom prolazeći prigovaraju, da smo jedna nekulturna sredina. Budimo među sobom sasma iskreni, naš je civilizovani nivo u posljednjih 20 godina doista pao. Mnogo toga dade se bez, ili sa vrlo neznatnim troškom popraviti, uz malo autodiscipline, poduke i dobra primjera. Bude li postojala želja, izražena iz čitateljskih krugova, uredništvo će pisca zamoliti da svoja »zafrkavanja« proslijedi i u III. seriji.

DRUŠTVENE VIJESTI

Sjednica Upravnog odbora održana je dne 26 ožujka t. g. — Na istoj su primljeni slijedeći novi članovi i to kao redoviti: Berger Imbro trgovac, Berger Mišo trgovac, Crnetić Janko automehaničar i šofer kod Suzora, Huml Slava supruga profesora Muzičke akademije. Jean Milutin ravnatelj t. t. Rabus i sin, Kaufer Robert trgovac, Obradović Ozren bankovni činovnik, Poličan Marija kućevlasnica, Rosenberg Vladimir kućevlasnik, Seleši Vladimir priv. činovnik, Seleši Franjo strojokotlarski majstor, ŽupanČić Rudolf vlasnik mlina, a kao podupirajući: Doić Danica supruga posjednika, Klanfar Marija udova sudskog majora, Kantoci Ksenija akademska kiparica, Mandić Danica privatnica, Rukavina Friderik operni ravnatelj i. s. i koncertni dirigent, i Szabo Justa učiteljica u m. — Stvoreni su nekoji zaključci, koji su u provedbi.

PROSLAVA »25 GODIŠNJICE RADA G. MILANA ŠEPECA.

Dne 16 ožujka t. g. proslavilo je Društvo Zagrebčana 25 godišnjicu umjetničkog rada svojeg člana **g. Milana Šepeca** člana Hrvatskog narodnog kazališta na dostojan način. — Uspjeh te proslave zabilježili su svi zagrebački dnevnici, a naročito »Večer«, koja je u broju od 18/3. t. g. uz svečarevu sliku donijela slijedeći prikaz: »Društvo Zagrebčana« da počasti 25 godišnjicu umjetničkog djelovanja svojeg člana i člana Hrvatskog narodnog kazališta g. Milana Šepca, priredilo je u subotu u prostorijama Hrvatskog pjevačkog društva »Kolo« koncerat sa zabavom.

Priredba je vanredno uspjela. — Štovatelji svečara članovi i članice društva dupkom su napunili dvoranu »Kola« pa je za najavljeni program među prisutnim vladao veliki interes. — Svečara je prvi u ime Društva Zagrebčana pozdravio podpredsjednik g. Ivan Werner i u svojem lijepom govoru naročito istakao činjenicu, da je svečar kao domaći sin Zagreba svojim neumornim radom na našoj pozornici kroz 25 godina znao steći velike simpatije građanstva, što se je najbolje vidjelo kod njegove službene proslave u kazalištu kao i na ovoj priredbi Društva

Zagrebčana. — Iza toga je društveni tajnik gradski senator g. Stjepan Stiegler izrekao kratko spomen slovo o umjetničkom nagnuću i djelovanju svečara, služeći se podacima iz članka našeg marnog saradnika g. Ivana Ulčnika u broju 1 naše revije »Zagreb« od ove godine.

Svoj govor zaključio je recitirajući tri kitice iz prigodne pjesme jubilarcu od g. Rudolfa Devidea, otisnute u broju 2 naše revije.

Jedan i drugi govor bio je dobar uvod za srdačno raspoloženje cijele večeri. — Za tim je slijedio program, u kojemu su nastupile dive naše opere i operete gđa Vilma Nožinić, Nada Tončić, Anka Jelačić i Lela Trbuhović i oduševile prisutnu publiku, te bile nagrađene pljeskom i cvijećem. — Iza njih nastupili su članovi opere i operete g. g. Šterle, Šoštarko, Paljetak, sam svečar g. Šepec, iza njega g. Velić, te konačno g. Rutić. — Sasvim naravno, da pljesku i odobravanju nije bilo kraja. — Pratnja g. g. Jozefovića i Šimačeka bila je odlična.

Sasvim naravno, da je simpatični svečar bio predmetom simpatija mnogobrojne publike cijele te večeri, koja će svima ostati ugodna i nezaboravna«.

APEL NA NAŠE ČLANOVE ZA SARADNJU.

Društvo Zagrebčana u smislu svojih Pravila pozvano je, da utječe ne samo na kulturno socijalni nego i na ekonomsko komunalni život i razvitak grada Zagreba. — Zato se i povrh brige za našu čitaonicu, za predavanja, zabave i izlete, koliko god je to moguće brinemo i za ostale stvari iz komunalnog života našeg grada i njegovih građana. — To je poznata stvar svim onim našim članovima i prijateljima našeg društva, koji prate naše novine.

Posredovali smo i posredujemo u svim onim pitanjima, koja su nam došla do znanja ili su ih iznijeli članovi našeg Upravnog odbora. — Priznajemo da bi naš rad u tom pravcu **mogao i morao biti i veći, kada bi kod naših članova bilo više agilnosti i više opažanja za opće potrebe i napredak Zagreba i Zagrebčana.** — U pojedinim četvrtima našeg grada za sigurno ima toliko toga neizvedenoga, što bi imalo služiti ne samo udobnosti nego i životnim potrebama naših građana i što ih već godinama tišti, pa bi se trebalo zato založiti i to iznijeti pred mjerodavne faktore, ali nam se sa nikoje strane za mnoge takove stvari ne iznašaju nikakovi predlozi.

Lijepo je da se i zabavljamo, da i slavimo ovog i onog tko je toga vrijedan, ali životni napredak kako pojedinca tako i jedne manje ili veće skupine građana, i čitavog jednog grada samo je onda moguć, ako je osjećaja za stvar i brige za javne poslove, koji izviru iz komune i njene biti.

Naše društvo kako već rekosmo — po svrsi svojeg osnutka ima biti **prva javna govornica** o potrebama Zagreba, o njegovom napretku i veličini.

Ali taj i takav osjećaj i spoznaju može da ima samo onaj, tko se osjeća sto postotnim Zagrebčanom i tko ovaj grad idealno ljubi i na njega je ponosan bez obzira na to da li je ovdje rođen ili nije. — **Upravo je začudno, da mnogi naši sugrađani zaboravljaju** kako je svaki Hrvat ma gdje on bio, a naročito naša provincija ponosna na naš lijepi Zagreb i mnogo više nego mnogi oni koji ovdje živu, i koji su se koristili tisuć godišnjim kulturnim tečevinama Zagreba, koji im je dao sve ono idealno i materijalno dobro koje danas posjeduju. — **Stoga apeliramo na naše članove da shvate ono što im propisuju naša Pravila,** i u provedbi toga, da nam dojavljuju sve ono što bi bilo od općeg interesa za grad Zagreb i građanstvo da možemo što življe poraditi za ostvarenje svih potreba našeg bijelog Zagreba, sada konačno ipak metropolu svih Hrvata.

Izdavač »Društvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik Stjepan Stiegler, grad. senator, Zagrebački Črnomerec br. 34 (telefon br. 24-817). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I kat. Telefon 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ul. br. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.